

سال جهانی شیمی؛ در پی تاریخ گم شده!

که میراث‌داران قدر آن را نشناختند و غربی‌ها در اوج غفلت مسلمانان به وجود آن پی بردند، هوشمندانه از آن بهره‌مند شدند و به کمک آن سنگ بنای دانش و فناوری پیش‌رفته‌ی امروز را - که همگان دستاورد غرب برمی‌شمارند - بنیان نهادند.

ستاره‌شناسی، جبر و مثلثات، نظریه‌ی اعداد، هندسه، فیزیک، شیمی، پزشکی، داروسازی، مهندسی، جغرافیا، هنر، ادبیات و حتی آموزش و پرورش از جمله حوزه‌هایی بودند که مسلمانان در گستره‌ی از جنوب اسپانیا تا نزدیکی‌های چین طی سال‌ها، به ایجاد و گسترش آن‌ها همت گماردند. دستاوردهای آن زمان این دانشمندان فراموش شده تأثیری ژرف بر زندگی امروز ما گذارده است. تأثیری آن‌چنان فراموش نشدنی که نام و یاد تأثیرگذارش را به یغما برده است. اما در میان این حوزه‌ها نقش نیاکان ما در تولید دانش شیمی چشم‌گیر است به طوری که بسیاری از شرق‌شناسان و تاریخ‌نگاران از جمله ویل دورانت^۲ در جلد چهارم کتاب «تاریخ تمدن: عصر ایمان» خود با اشاره به این موضوع گواهی می‌دهد که تمدن اسلامی نقش بسیار مهمی بویژه در ایجاد و گسترش علم شیمی داشته است.

گذشته از آن‌که واژه‌ی شیمی ریشه در زبان عربی دارد، واژگان بسیاری نیز از زبان رایج مسلمانان آن دوران در دانش امروزی شیمی هنوز هم به‌کار می‌رود که همواره یادآور آن نقش ماندگار و

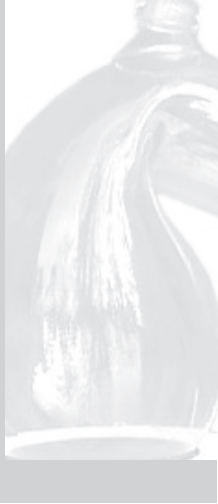

خزان دیگری فرا رسیده است و برگ‌های زرد و نارنجی فروافتاده از درختان با وزش باد سرد پاییزی در هوا به پرواز درآمده‌اند و رقص‌کنان خبر از پایان تابستان گرم و سوزان و مزده‌ی آغاز دیگری می‌دهند. گویی که زردی، خشکی و بر خاک فرو افتادن برگ‌هایی که تا دیروز الهام‌بخش شادابی، طراوت، زیبایی و زندگی بود، برای ما هنوز هم پیام‌آور شادی، نشاط و زندگی دوباره است اما به ظاهر، طبیعت این بار به زبان دیگری با ما سخن می‌گوید. بیایید این پیغام دوباره را بشنویم و با دلی خوش و لبریز از امید، ایزد یکتا را به یاری بخوانیم و سال تحصیلی تازه را با آرزوی پیروزی و بهروزی آغاز کنیم. این آغاز دوباره بر شما مبارک باد.

چندی پیش با کتابی عنوان «یک هزار و یک آوری، میراث مسلمانان در جهان ما» آشنا شدم که توسط ای سلیم‌الحسنی استاد -نشسته‌ی رشته‌ی مهندسی کانیک دانشگاه منچستر گلستان و استاد افتخاری -رسه‌ی زبان‌ها، زبان‌شناسی فرهنگ‌های دانشکده‌ی لوم انسانی آن دانشگاه به همراه دو تن از همکارانش

تألیف شده است. این کتاب که در سال ۲۰۰۶ و توسط بنیاد علم، فناوری و تمدن (FSTC) و پشتیبانی مادی و معنوی شماری از انجمن‌ها، نهادها و سازمان‌های علمی و اسلامی اروپایی و چند کشور عربی به چاپ رسیده است به بررسی دستاوردهای علمی مسلمان طی سال‌های ۶۰۰ تا ۱۶۰۰ میلادی پرداخته است و با ارایه تصاویری رنگی و جذاب، پرده از خلاقیت‌ها و نوآوری‌های مردان و زنان مسلمانی برداشته که گذر سال‌ها، زنگار فراموشی بر نام و چهره‌ی آنان نشانده بود. تلاش برای شناساندن فرزندان گم‌نامی که میراث ارزشمندی از خود بر جای گذاشتند. میراثی

استاد عراقی دانشگاه منچستر و رییس هیات امنای FSTC به نشر کتاب یاد شده قابل تقدیر است و برای همه‌ی ما آموزنده. البته تلاش وی هنوز هم ادامه دارد و به تولید این کتاب محدود نشده است. او از طریق تولید فیلم، بروشور، کتاب راهنمای معلم و راه‌اندازی پایگاه اینترنتی هنوز هم در پی جلب توجه جهانیان به دستاوردهای مسلمانان در عصر طلایی رشد و شکوفایی آنها است. چنان‌که در آخرین اقدام از ۲۱ تا ۳۰ ژانویه‌ی سال ۲۰۱۰، با برگزاری نمایشگاهی ده روزه در موزه‌ی علوم لندن در انگلستان این تلاش را به اوج خود رساند و با مخاطب قراردادن همه‌ی اقشار جامعه از پیر و جوان و مسلمان و غیرمسلمان و رسانه‌ای کردن این موضوع به بازسازی این بخش گم‌شده‌ی تاریخ در اذهان عمومی پرداخت. گفتنی است که در ادامه‌ی این فعالیت‌ها در مرداد ماه امسال نیز نمایشگاه مشابهی در استانبول برگزار شد و امید است در آینده‌ی نزدیک هم ما بتوانیم چنین نمایشگاهی را در کشور عزیزمان برپا کنیم. به هر حال مراجعه به نشانی الکترونیکی www.1001inventions.com و آشنایی بیش‌تر با این فعالیت‌ها بی‌تردید برای شما خوانندگان ارجمند نیز بسیار انگیزاننده خواهد بود.

اگرچه این تلاش به نوبه‌ی خود ارزشمند است ولی در کنار معرفی دستاوردهای مسلمانان ما نیز بایستی از نقش خود در این زمینه غافل نشویم و بحث ایرانی بودن بسیاری از این دستاوردها و در واقع نقش مسلمانان ایرانی را نیز پاس بداریم.

سال جهانی شیمی فرصتی بی‌همتاست که ما هم به عنوان ایرانیان مسلمان در پی این تاریخ گم‌شده باشیم و سهم خودمان را در ایجاد و توسعه‌ی علم شیمی، به مسلمانان و همه‌ی جهان یادآور شویم. پاییزی که در پیش‌رو داریم آخرین فرصتی است که می‌توانیم خود را برای سال جهانی شیمی آماده کنیم. سال بی‌مانندی که کم‌تر از سه ماه دیگر آغاز می‌شود و رخصتی میمون برای همه‌ی شیفتگان شیمی و آموزش شیمی در کشور فراهم می‌آورد. ما به همه‌ی گذشتگان مدیون هستیم و بایستی در این ماه‌های باقی‌مانده با همت و پشتکار به برنامه‌ریزی بپردازیم و کوشش کنیم در نخستین گام، نسل جوان را با این تاریخ سراسر افتخار و تمدن عظیم به یادگار مانده آشنا کرده از این طریق به خودباوری و هویت‌یابی آینده‌سازان کشور عزیزمان یاری رسانیم. این چیزی است که جز با همت مضاعف و کار مضاعف تحقق نخواهد یافت!

سردبیر

1. Foundation for Science, Technology and Civilization
2. Durant, W. J.

تأثیر گذار است. مسلمانان افزون بر ایجاد فرایندهایی چون ساختن شیشه، استخراج اسانس گل‌ها و تولید مواد معطر و... هم‌چنین طراحی و ساخت ابزارهای آزمایشگاهی گوناگونی هم‌چون قیف، غربال، صافی، کوره، کروسیبل، بالون، فلاسک، ظروف تصعید و تقطیر و بسیاری دیگر؛ هم‌چنین ابداع شیوه‌ی استفاده از آنها در آزمایش‌هایی که به تولید، شناسایی و جداسازی مواد شیمیایی گوناگونی انجامید، سال‌ها پیش از گالیله بر نقش تعیین‌کننده‌ی تجربه در تولید دانش شیمی تأکید کرده‌اند و در این راه گام‌های مهم بسیاری نیز برداشته‌اند.

اما متأسفانه دستاوردهای مسلمانان در تندباد حوادث تاریخی در میان خود مسلمانان رفته رفته به فراموشی سپرده شد و به دلایل شرایط پیچیده‌ی سیاسی، فرهنگی، اقتصادی و مذهبی برای کسی امکان ادامه‌ی کارهای علمی و گسترش آنها فراهم نبود. غربی‌ها از قرن یازدهم میلادی به این‌سو توانستند از این فرصت بهره ببرند و از طرق گوناگون که با جوامع مسلمان در ارتباط بودند، با دست یافتن به کتاب‌های خطی به جای مانده، به ترجمه‌ی آنها همت گماردند و به این ترتیب سوغات ارزشمندی را برای جامعه‌ی خود به ارمغان بردند.

آن‌چه که اکنون باقی است حسرتی است که آن غفلت تاریخی بر دل ما گذاشته و غصه‌ای است که از کف دادن آن میراث گران‌بها بر جان ما نهاده است. شاید دیر به نظر برسد اما اکنون که به وجود این کوتاهی جان‌سوز پی برده‌ایم شایسته است به هر شکل ممکن در جبران آن بکوشیم.

امروز ما افتخار می‌کنیم که در جهان جابر ابن حیان را پدر شیمی می‌نامند و محمد زکریای رازی را به عنوان فردی می‌شناسند که کیمیاگری را با واردکردن آزمایش به آن، دگرگون کرد و بستری فراهم آورد که در آن شیمی امروزی رشد و نمو کند. اما پرسش این‌جاست که ما مسلمانان در ایجاد این شناخت چه سهمی داریم؟ و برای شناساندن این دانشمندان گم‌نام چه اندازه تلاش کرده‌ایم؟ یافتن پاسخ این پرسش‌ها است که توجه ما را به اهمیت این موضوع جلب می‌کند.

به هر حال اقدام سنجیده‌ی آقای سلیم الحسنی